

La bordul lui Samos, în largul mării

Am făcut o escală la Patras, fiindcă marinarii profită de călătorie pentru a-și face o mică provizie din stafidele astea atât de bune care se numesc „stafide de Corint”, dar care sunt, de fapt, din Patras. Orașul este împrejmuț de multe podgorii. Ceva mai târziu, un marinar în vârstă, Vassilis, cel care îmi poruncește, mi-a spus să mă opresc din lucru o vreme și mi-a arătat insula Itaca, insula lui Ulise, fiindcă am trecut foarte aproape de ea. Eu știu povestea lui Ulise, *Odiseea*, fiindcă mi-a spus-o tata nu o dată, când eram mic, aventură cu aventură. Bunica îmi spunea mai degrabă povești cu sfinți, cum ar fi cu Iosif și frații lui, sau cu sfântul Mesrob, armean. Tata, în schimb, îmi spunea poveștile cu Hector și Ulise.

— Când o să fii mai mare, îmi spunea, dacă totul merge bine, o să facem o călătorie în Grecia.

Însă toate au mers prost. Tata n-o să mă mai însoțească niciodată, nici în Grecia, nici în altă parte, iar eu n-o să mă mai pot scălda niciodată în râul Deghirmen.

— Uită-te bine, Aram, îmi arată Vassilis, acum trecem pe lângă Insulele Ionice.

— N-o să facem scufundări pe lângă vreuna dintre ele? am întrebat eu.

M-a lămurit că nu, fiindcă trebuie să navigăm până la Brindisi, care e foarte aproape. Acolo, va debarca un grup care are rude în Italia.

Atunci m-am gândit din nou la tata, fiindcă și el făcuse escală în Patras și poposise în Corfu, pe când era foarte tânăr și se dusese la studii în Veneția. Vassilis mi-a spus că, dacă n-ar fi trebuit să lăsăm grupul de emigranți care au rude la Bari, n-am fi virat deloc spre nord: după ce plecam din Patras, am fi luat-o pe ruta care trece printre Italia și Sicilia. Însă mie, în ciuda

mării agitate, mi-a plăcut să văd Itaca și să navighez puțin pe aceeași mare ca tata. Mai încolo, ruta noastră are să fie diferită de cea a lui Vahé, fiindcă ei, îmi pare că-mi amintesc – se pricepea să povestească așa de bine! – brăzdaseră Marea Adriatică. Vassilis mi-a confirmat: trebuie să fi mers în linie dreaptă de la Corfu la Veneția, dacă nu cumva poposiseră pe țărmurile dalmate.

Marea devine din ce în ce mai frământată, așa că Vassilis m-a trimis jos. M-am gândit că și noi, Marik și cu mine, trăim un fel de *Odisee*. În schimb, primejdiile nu s-au abătut asupra noastră din pricina vreunui monstru, precum Ciclopul sau sirenele înșelătoare, ci din pricina oamenilor, tocmai aceia care ar trebui să se poarte ca niște semeni.

Mă opresc din scris, pentru azi, cel puțin până ajungem la Brindisi, fiindcă tangajul e deja mare și cred că nici eu nu mi-aș mai înțelege scrisul. Asupra noastră se abat rafale de vânt foarte puternice, dar nu mă tem deloc. Domnul Kondos mi-a spus că *Samos* este foarte solid și sigur.

La bordul lui Samos, din Brindisi

De la Patras până la jumătatea drumului spre Brindisi am avut parte de vreme rea; adică vântul sufla cu mare putere și vaporul s-a clătinat destul de mult. Mama și mulți alți pasageri au suferit din pricina răului de mare, și aproape niciunui dintre emigranți nu i-a fost foame. Eu, însă, am rezistat foarte bine. Dacă m-ar fi văzut Iorgos sau tata, ar fi fost mândri de mine. La Brindisi au debarcat câteva familii care rămân cu rudele lor, în Italia.

Mi se întâmplă un lucru ciudat: pe când eram încă în apele Greciei, mai aproape de meleagurile noastre, cele pe care ni le-au furat blestemații de turci, mă frământa ceva, ca o neliniște, să scriu despre suferințele și aventurile noastre. Astăzi, când mă aflu în Italia și ne apropiem de destinație, cred că trebuie să-mi aduc aminte, fiindcă apoi o să am alte obligații, o să întâlnesc prieteni noi și poate o să uit multe lucruri. Acum mi se pare imposibil să le uit, însemnate cum le port în minte, precum este însemnată cu fierul roșu pielea vițeilor de pe pășunile din Van. Nu vreau să fie uitate, pentru când, poate, va sosi ziua răzbunării.

Unchiul mamei, Grigore, nu locuia în oraș, ci la marginea unui sat de pe malul lacului. Era țăran și creștea vite. De îndată ce am îndeplinit făgăduiala făcută de mama, am aprins două lumânări, ne-am rugat la vechea mănăstire din Narek, am stat la slujbă, apoi am mers acasă la el. Ne-a însoțit un om cu o căruță trasă de o iapă minunată. Se poate spune că abia ne instalaserăm, când au început să sosească, mai întâi, vești neliniștitoare – izbucnise războiul; apoi, oameni care fugeau; după aceea, vești cutremurătoare, bărbați și femei cu privirea fixă sau rătăcită, ca niște năluci, care nici nu știau să lămurească ce se întâmplase și nici nu erau buni de nimic, mergeau cu mare greutate, ca niște păsări rănite. Cei mari tot discutau noaptea,

ne izgoneau din bucătărie și vorbeau în taină. Uneori, prindeam crâmpiele dacă trăgeam cu urechea, pe ascuns:

— Soldați ruși... Ne vor salva... Să fugim...

Deja cu câteva zile înainte de a-i vedea pe oamenii aceștia îngroziți, mi-am dat seama că mama și verișoara ei aveau mai mult de lucru decât de obicei și făceau pregătiri ciudate. În loc să ne gătească mesele acelea atât de gustoase din primele zile, mâncăruri pe care în Trabizonda nu le știam, frământau mult aluat. Însă nu plămădeau din el pâini mari, ci un fel de turte subțiri. Mama m-a lămurit că era pâine nedospită, și nu o stingherea ca noi, copiii, să o ajutăm să frământa și apoi să privim cum se coace: nu vârui turtele la cuptor, ci le așezau într-o groapă săpată în pământ, încălzită la foc, cu pereții din argilă, și era foarte nostim fiindcă se rumeneau imediat: apoi le împătureau, cum făceam acasă cu șervetele. Au făcut o grămadă de asemenea turte. Pâinea aceasta se numește lavaș, și pe cuvânt că ne-a prins bine în pribegie, fiindcă trebuie doar înmuiată în apă și e la fel de bună ca în ziua dintâi.

Grigore a tăiat vreo doi miei și ne-a lăsat doar pe noi, copiii, să mâncăm câteva costițe. Restul cărnii a fost sărată și afumată; eu credeam că o puneau la păstrat pentru iarnă. Era încă una dintre tainele pe care nu le prea pricepeam. Am întrebat-o pe mama:

— Cum se face că unchiul a tăiat doi miei deodată?

— Ai să vezi când are să vie ceasul, mi-a răspuns ea. Du-te de te joacă, tu care încă poți.

Abia în seara de dinaintea plecării m-am gândit că probabil se petrecea ceva grav, un lucru îngrozitor – noi nu știam că trebuie să plecăm –, fiindcă vărul meu a dat drumul pe pășune tuturor animalelor din gospodărie: miei, oi, viței, toate. În seara aceea, ne-au pregătit o cină foarte gustoasă, iar eu am băgat de seamă că mama și verișoara ei plângeau în tăcere și se ștergeau la ochi cu colțul șorțului. După cină, cei mari au rămas treji multă vreme, cum se întâmpla în ultimele zile.

Uneori, noi cei mici ne ascundeam în spatele ușii, dar vorbeam cu voce scăzută și nu știam ce puneau la cale. Mai târziu, am înțeles că nu voiau să ne sperie, pe mine și pe Gabriel; fetița era prea mică pentru a-și da seama ce se petrece. Așa că, la o zi după ce alungaseră animalele, ne-au chemat foarte de dimineată, mai bine zis pe când nici nu se crăpase de ziuă, deși era vară, trebuie să fi fost, așadar, mai devreme de ceasurile patru, și ne-au spus:

— Trebuie să fugim, copiii: turcii înaintează șiucid toți armenii. Trebuie să plecăm spre orașul Van. De acolo, o să ne putem îndrepta spre Armenia din Rusia, unde o să fim în siguranță.

Eu și Gabriel voiam să luăm niște jucării, dintre puținele pe care le avea, dar Grigore a spus:

— E prea târziu, Gabriel! Uite, ia legătura asta de haine și urcă în căruță. O să mâncăm pe drum.

La ceasul adevărului, au fost siliți să tragă de mama, fiindcă nu voia să plece și striga:

— N-o să-i mai revăd niciodată pe ai mei!

De câteva zile, Marik se gândea numai la tata, la bunica și la fetițe, nu știam nimic de ei și îi era foarte frică, o frică ce-i străngea inima ca o gheară. Verișoara ei a ajutat-o să urce și i-a zis:

— Poate o să afli ceva la Van.

Grupul nostru, vreau să zic al celor plecați în pribegie, urma să se adăpostească într-o mănăstire din Van, să se odihnească și să-și refacă puterile pentru întoarcere – o întoarcere care nu s-a mai întâmplat niciodată. Verișoara mamei a adăugat că mama trebuia să se gândească la mine și la ei, să nu ne pună pe toți în primejdie. Micuța dormea, Grigore înhămasese cei doi cai, în căruță se aflau sacoșe mari cu mâncare, și saci, și-am mai văzut valiza mea și pe a mamei, doar două, mititele, și două capre vii, ca să avem lapte pentru copila cea mică.

Verii mei au lăsat totul, casa, pășunea, animalele, copacii, uneltele, și ne-am îndreptat cu toții către drumul care ducea

spre Van. Când am ajuns acolo, am început să întâlnim alți fugari, unii singuri, alții în grupuri: pe jos, călare, cu căruța, și încă vedeam cum străbat lacul în bărci. Mai întâi a fost frig, fiindcă Van se află foarte sus, apoi am suferit de cald și de sete. Mulți oameni se îmbolnăveau și chiar mureau, trebuia să-i lăsăm în urmă pe cei care rămâneau în drum.

Am uitat multe lucruri, am vrut să le uit dinadins, ca să pot trăi. Adesea, mama spune:

— Când am plecat din Van, erai un copil, și când am ajuns la Ecimiadzin, erai deja un flăcău.

Mi se pare că se scursese doar o lună și jumătate, chiar dacă zilele deveniseră nesfârșite, dar asta însemna că crescusem brusc, silit. Mie mi se pare că lucrul ăsta nu s-a întâmplat în tot acel timp, ci chiar în dimineața zilei în care soseam la Van. Sunt sigur, totul s-a întâmplat așa cum am să scriu în continuare.

Grigore, vărul meu și cu mine mergeam pe jos. Din când în când, mama mă silea să urc în căruță și mergea ea o vreme pe jos. Grigore mâna un cal și adesea mă lăsa să-l încălec; la căruță era înhămat un singur cal, deoarece în felul acesta animalele nu osteneau atât de mult. Ei bine, pe când eu mergeam pe jos, am dat peste o femeie lungită într-o rână pe marginea drumului. Mi-a întins un copil foarte mic și mi-a spus răsufând greu:

— Luați copilul, eu nu mai pot...

Am luat copilul pe umeri. Grigore și Marik, care văzuseră totul, au urcat femeia în căruță, dar și-a dat duhul în brațele mamei înainte să ajungem în oraș. M-am gândit că cine știe de unde venea și ce lucruri îngrozitoare trebuie să fi văzut, și-atunci se poate spune că am lepădat dintr-odată pielea de copil.